

ГРАЖДАНСКОЕ И СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.633.5

Аблят іпова Н.А.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Досліджуються поняття та сутність альтернативних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за сучасним сімейним законодавством, здійснено порівняльний аналіз патронату над дітьми, прийомної сім'ї та дитячих будинків сімейного типу, розглянуті особливості застосування тощо.

Ключові слова: правове регулювання, сімейні форми виховання дітей, прийомна сім'я, дитячі будинки сімейного типу.

Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього [1, ст. 11].

Ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини, Українська держава взяла на себе зобов'язання забезпечити кожній дитині реалізацію "права на особливий захист та турботу", створення умов "для повного та гармонійного розвитку її особистості". Також визнано, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння [2].

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. Зараз уже ніхто не сперечається, яка форма виховання дитини – сімейна чи суспільна – повинна мати першість. Школа, громадські організації, газети, радіо, телебачення, книги дуже серйозно впливають на формування особи дитини, однак першість має бути віддана сім'ї. Доводиться лише жалкувати з приводу того, що роль сім'ї у формуванні світогляду дитини, її особистості помітно знизилася. Однією з причин цього явища є те, що нерідко батьки через економічні причини залишають дітей без належного нагляду. Економічна криза зумовила духовну кризу. І перша, і друга кризи боляче вдарили по дітях. [3, с.18-19] Конвенція про права дитини, передбачає, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайвищих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою, яка забезпечує зміну догляду за дитиною [2].

Сьогодні проблема влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування є досить актуальною в нашій державі. Утім, незважаючи на значну кількість досліджень (зокрема, праці В. Шахматова, М. Антокольської, Н. Д'ячкової, З. Ромовської, Є. Харитонова, А. Пергамент, І. Жилінкової) багато питань у цій сфері ще й досі залишаються недостатньо розробленими та дискусійними. Тому, вважається доцільним проведення подальшого всебічного і глибокого дослідження сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Сімейний кодекс України закріплює пріоритет сімейного виховання дитини та посилює охорону прав дітей, що залишилися без батьківського піклування [4, ст. 5].

Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або влаштовані на виховання за договором патронату, в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, на повне державне утримання. Вихованцям таких закладів створюються необхідні умови для їх всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці [4, ст. 24].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону дитинства»:

- дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки;
- діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти.

З метою забезпечення права дітей, які залишилися без піклування батьків, виховуватися у сімейному оточенні Сімейний кодекс України регулює питання усиновлення, встановлення опіки чи піклування, патронату над дітьми, влаштування їх у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. У той час, коли усиновлення, опіка та піклування над дітьми є перевіреними часом формами сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інститути прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу також мають певний досвід функціонування, патронатні відносини є новизною як сімейного законодавства України, так і соціальної практики.

Однак, незважаючи на те, що така різноманітність сімейних форм утримання дітей може слугувати розширенню можливостей для виховання у сім'ї дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, виникає сумнів у доцільності існування окремих з них, оскільки базуються вони на одних і тих же засадах лише з окремими відмінностями.

Тому необхідно розглянути договір про патронат, прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу детальніше.

Так, за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату. За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається за його домовленістю з органом опіки та піклування [4, ст. 252, 254].

Відповідно до ст. 255 Сімейного кодексу України на патронатного вихователя покладаються певні зобов'язання: 1) забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо; 2) створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; 3) захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень.

Кінцевим строком дії договору є досягнення дитиною повноліття. Дитина, звичайно, може залишитися і після цього у сім'ї колишнього патронатного вихователя, але вже

на іншій правовій підставі. Договір про патронат може бути укладений не обов'язково на весь період неповноліття дитини.

На момент прийняття Сімейного кодексу України [4] діяло Положення про прийомну сім'ю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р., та Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 р. [5] Ці Положення детально регулювали весь комплекс відносин, пов'язаних з діяльністю прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу. Однак Розділ IV доповнено Главами 20¹ та 202 та система способів влаштування життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, закріплених у Сімейному кодексі, розширилася. Проте за межами Кодексу залишилося влаштування дітей в загальних дитячих будинках, дітей, які мають розлади здоров'я [3, с. 370].

Крім того, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу на законодавчому рівні були закріплені у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [6]. Ця обставина збільшує сумніви щодо доцільності таких доповнень [3, с. 370].

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Батькам-вихователям для потреб дитячого будинку сімейного типу позачергово надається обладнаний індивідуальний житловий будинок або багатокімнатна квартира за нормами, встановленими законодавством.

Прийомні батьки та батьки-вихователі – подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Стаття 252 СК не містить вимог щодо особи патронатного вихователя та переліку осіб, які не можуть бути стороною в договорі, що, в свою чергу, дає змогу застосувати аналогію закону і вважати, що патронатним вихователем може бути лише повнолітня і дієздатна особа, як одружена, так і одинока, бо, виходячи з ч. 3 ст. 3 СК, остання також має права члена сім'ї [4].

Слід зауважити, що на відміну від законодавчого врегулювання особи патронатного вихователя у частині 3 статті 256² СК визначені вимоги, яким мають відповідати прийомні батьки та батьки-вихователі. Зокрема, ними не можуть бути особи: 1) визнані в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними; 2) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; 3) звільнені від повноважень опікуна, піклувальника в разі невиконання покладених на них обов'язків; 4) поведінка та інтереси яких суперечать інтересам прийомної дитини; 5) які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки щодо виховання дітей; 6) які проживають на спільній житловій площі з членами сім'ї, які мають розлади здоров'я, що можуть негативно вплинути на здоров'я прийомної дитини.

Прийомні діти та вихованці проживають і виховуються у прийомній сім'ї до досягнення 18-річного віку, а в разі навчання у професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації – до його закінчення.

Тобто, різниця між прийомною сім'єю та дитячим будинком сімейного типу – лише в кількості дітей, що можуть бути взяті на виховання. Максимальна кількість дітей, реально буде визначатися розміром житлового будинку чи квартири, що будуть передані дитячому будинку. Змінена назва батьків – з прийомних батьків на вихователів, хоча вони по суті також є «прийомними». Також тотожні норми регулюючі права дітей, обов'язки «батьків», порядок створення зазначених сімей та укладання типового договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї.

У статті 253 СК конкретизована норма частини 2 статті 12 Конвенції про права дитини та частини 1 статті 171 СК, за якою дитина має право на те, щоб бути вислуханою посадовими особами з питань, які стосуються її особисто та дати згоду на виховання в сім'ї патронатного вихователя. Однак необхідно, щоб дитина усвідомлювала факт її передання у сім'ю патронатного вихователя відповідно до віку та розумового розвитку та може цю згоду висловити. Згода дитини на влаштування її до дитячого будинку сімейного типу або прийомної сім'ї з'ясовується службовою особою закладу, в якому вона перебуває, у присутності батьків-вихователів (прийомних батьків) і представника органу опіки та піклування, про що складається відповідний документ [4, ст.ст. 256-3, 256-7].

Держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу і прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України [1, с. 26].

Прийняття в сім'ю дитини здійснюється на підставі відплатного договору, з метою забезпечення її сімейним вихованням та спрямоване на поліпшення долі дітей. Плата за виконання вихователем своїх обов'язків встановлюється договором, розмір та порядок виплати якої визначається за домовленістю з органом опіки та піклування. Указом Президента України від 11 липня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» передбачена оплата видатків на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування незалежно від форми влаштування дітей на рівні, не нижчому двократного розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для таких осіб [7].

Отже, сутність патронату над дітьми, прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу полягає у влаштуванні дитини у сім'ю за певну плату. Різниця в тому, яка кількість дітей може бути влаштована; яким органом виконавчої влади чи місцевого самоврядування і в яких розмірах здійснюється фінансування; необхідність надання житла сім'ї, яка бере на виховання дітей. Загалом можна стверджувати, що основна відмінність цих форм – різне стимулювання громадян взяти у сім'ю дітей, які залишилися без піклування батьків. Крім того, факт повної тотожності більшості норм Глави 20¹ та глави 20² дає підстави сумніватися у доцільності їх (цих глав) самостійного існування [3, с. 376].

При цьому статистичні дані засвідчують той факт, що більш швидкими темпами розвивається мережа прийомних сімей, порядок створення яких значно складніший ніж оформлення патронату над дитиною, та які мають менше матеріальних переваг ніж у випадку створення дитячого будинку сімейного типу (наприклад, відсутність можливості отримання житла). Щодо патронату над дітьми, варто зазначити, що така форма сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, взагалі не знайшла свого відображення на практиці.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене та враховуючи поширеність у світовій практиці розвитку переважно фостерних, тобто прийомних сімей, напрошується висновок про доцільність уніфікації існуючих сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність більш глибокого вивчення та наукового обґрунтування цього питання, що в подальшому стане основою для удосконалення сімейного законодавства України з урахуванням суспільних потреб та міжнародно-правових стандартів.

Список використаних джерел та література:

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради, 2001р., № 30, ст.142 (із змінами та доповненнями).
2. Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.10.1989 р. – ратифікація Конвенції Верховною Радою України 27.02.1991 р. – Комп'ютерна база нормативних актів України.
3. Сімейний кодекс України: Наукове-практичний коментар (3-тє вид., перероб. і доп.) / З.В. Ромовська – К.: Правова єдність, 2009р. – 432 с.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 21-22, ст.135.
5. Втратили чинність зі вступом в дію: Положення про прийомну сім'ю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565; Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564.
6. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005р. // Відомості Верховної Ради, 2005, № 6, ст. 147
7. Указ Президента України від 11 липня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» № 1086/2005 – Комп'ютерна база нормативних актів України.

Аблятипова Н.А. Проблемы правового регулирования семейных форм воспитания детей, лишенных родительской заботы.

Исследуются понятие и суть альтернативных форм воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской заботы за современным семейным законодательством, осуществлен сравнительный анализ патроната над детьми, приемной семьи и детских домов семейного типа, проанализированы особенности применения и т.п.

Ключевые слова: правовое регулирование, семейные формы воспитания детей, приемная семья, детские дома семейного типа.

Abylatipova N.A. The problems of the legal adjusting of domestic forms of education of children, deprived paternal anxiety.

A concept and essence of alternative forms of education of children-orphan and children, deprived paternal anxiety after a modern domestic legislation is probed, the comparative analysis of patronage is carried out above children, receiving family and child's houses of domestic type, the features of application are analysed etc.

Key words: legal adjusting, domestic forms of education of children, receiving family, child's houses of domestic type.

Надійшла до редакції 25.08.2008 р.